

Horváth Ágnes

A Belvárosi templom történeti kottatárának eddig nem ismert dokumentuma

Adalékok Liszt Ferenc *Magyar koronázási miséjé*-nek
XIX–XX. századi előadástörténetéhez

Liszt Ferenc és a Belvárosi templom

Horváth Ágnes a Belvárosi templom zenei együttesének continuo-játékosa és helyettes kántora, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei doktorhallgatója és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Zenei Tanszékének oktatója.

A hazai és nemzetközi Liszt-kutatás már évtizedek óta ismeri Pest egykori főtemploma, a Belvárosi templom (és a hozzá tartozó plébánia) kitüntetett szerepét Liszt

Ferenc életében és munkásságában. A templom egyházi személyzete és karnagyai Liszt hazai társasági életének meghatározó alakjai, egyházzenejének pedig fontos pártolói és értő tolmácsolói voltak.

Liszt Schwendtner Mihály apátplébános (1861–1885) vendégszeretétét élvezve 1858 és 1871 között gyakran szállt meg a templom melletti plébániaépületben. 1870–1871-ben annak dísztermében tartotta híres matinéit, melyeken több alkalommal is énekelt Bogisich Mihály, a templom egyházzenei papja, a magyar ceciliánus-mozgalom egyik vezéralakja. Bogisich egyházzenei témájú könyve, *A keresztény egyház ősi zenéje* Liszt pesti könyvtárához tartozott.

A templom karnagyai ugyancsak jeleskedtek a mester méltó hazai fogadásában. Liszt több alkalommal is zongorázott a század derekán működött Bräuer Ferenc karnagy (1839–1871) otthonában, a tiszteletére adott estélyeken. Bräuer karnagy Liszttel való kapcsolatából kiemelendő az *Esztergomi mise* bemutatásának előkészületeiben vállalt tevékeny szerepe: a művelt, széles látókörű (Hummel-tanítvány) regens chori 1856-ban Erkel Ferencsel együtt tanította be a nagyszabású misét a Nemzeti Színház ének- és zenekarának.¹ A műről és az esztergomi előadásról a templom akkori kántora, Engeszer Mátyás írt tárcát a *Pester Lloyd* című folyóiratba.²

Liszt Engeszer Mátyásban találta meg azt a zenésztársat, aki később egyházi műveinek legfőbb magyarországi tolmácsolója lett. Liszt 1839–40-es pesti útja során ismerte meg Engeszer, és 1856-ban már barátságuk jeleként dedikálta neki *Férfikari miséjét*. Engeszer második felesége, Marsch Katalin énekesnő is részt vállalt Liszt műveinek megismertetésében. 1870 végén megalapította a Liszt-egylet nevű nőikart, mely néhány év múlva vegyeskarrá alakult és a főváros egyik vezető kórusává, Liszt műveinek legjelentősebb hazai előadójává

¹ *Vasárnapi Újság* 1856. febr. 17. 7. sz. 60.

² „Liszts Messe und deren Aufführung im Gran am 31. August“, *Pester Lloyd* 1856. szeptember 4. 206. sz. Idézi WATZATKA Ágnes: „Engeszer Mátyás“, *Magyar Egyházzene* VIII (2000/2001) 337–352.

vált.³ Engeszert a Liszt-egylet alapítását követő évben, 1871-ben —Bräuer utódjaként— kinevezték a Belvárosi templom karnagyának. A templom és Liszt kapcsolata ekkor vált a legszorosabbá: a mester jelen volt a Liszt-egylet hetente kétszer tartott próbáin a plébánián, részt vett a művek betanításában és Engeszerral közösen alakította ki a kórus repertoárját. Az együtttest gyakran maga vezényelte a templom 10 órás nagymiséjén. Rendszeresen megszólaltatták a *Missa choralist*, a *Magyar koronázási misét* és Liszt kisebb egyházi műveit (*Ave Maria*, *Pater noster*, *O salutaris hostia* és *Mihi autem adhaerere*). A zenei érdeklődés kölcsönös volt: Liszt is vezényelte Engeszer Mátyás műveit a Belvárosi templom karzatán.⁴ A kórusnak és az Engeszer-házaspárnak szóló Liszt-dedikációk is bizonyítják azt, hogy az 1870-es években ők jelentették Liszt legfontosabb hazai egyházzenei kapcsolatát.⁵

Barátságuk, szakmai együttműködésük és a Liszt-egylet gyakori liturgikus szereplése a templom XIX. századi zenei életének egyik fénykorát jelentette.

A Magyar koronázási mise történeti szólamkottái

Liszt egyházi művei —különösen a *Missa choralis* és a *Magyar koronázási mise*— gyakran szerepeltek a Belvárosi templom nagymiséinek repertoárján az 1870–80-as években. E tény ismeretében érthetetlennek tűnt az eredmény, amellyel a történeti kottatár első áttekintése szolgált.

A régi kottatár fennmaradt részét az 1990-es évek elején a templom történetét kutató Rennerné Várhidi Klára zenetudós átvizsgálta, azonban ott egyetlen Liszt-művet sem talált. Csak két évtizeddel később, 2010 nyarán, a ma használatos kottatár részletes átvizsgálása során került elő a *Magyar koronázási mise* teljes, korabeli kéziratos zenekari és énekkari szólamanyaga, az egykor minden bizonnyal gazdag belvárosi Liszt-kottagyűjtemény maradványaként.⁶

A zenekari szólamkották kéziratosak, az énekkariak —egyetlen kivétellel— nyomtatottak.⁷ A bennük található nagyszámú előadási bejegyzés egyrészt új

³ Az egylet a templomi szolgálat mellett a Vigadóban is fellépett a főváros legjobb erőivel (például a Nemzeti Színház ének- és zenekarával) együtt. Közreműködtek a *Krisztus oratórium* pesti bemutatóján (1873), a Liszt-Wagner koncerten (1875), melyen ősbemutatóként megszólalt *A strassburgi dóm harangjai* című kantáta, valamint a *Szent Erzsébet legenda* bemutatóján (1877). Lásd WATZATKA: i.m. 337–352.

⁴ Engeszer *Pater noster* című motettáját Liszt —*Magyar koronázási miséjének* társaságában— 1882. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén vezényelte a Belvárosi templomban. LEGÁNY Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886*. Zeneműkiadó, Budapest 1986. 174.

⁵ Liszt dedikációi: *Hymne de l'enfant à son réveil* — a Liszt-egyletnek, *Via crucis* — Engeszer Mátyásnak és *Szent Erzsébet legenda* (Marsch Katalin énekes zongorakivonata) — Engeszerné Marsch Katalinnak.

⁶ Ezúton mondok köszönetet Eckhardt Máriának, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont tudományos igazgatójának, aki beszélgetésünk során a jelen írás megírására ösztönzött.

⁷ A misekották egykori belvárosi kottatári jelzete: 345, mai jelzete: A 57. A Belvárosi templom Liszt-kottagyűjteménye sajnos mára szétszóródott. Jelenleg a *Magyar koronázási misén* kívül mind-

adatokkal szolgál a Liszt-kutatás számára, másrészt a mise (máig) töretlen főtemplomi kultuszáról tanúskodik.⁸ A fennmaradt előadási bejegyzések két végpontja ugyanis igen széles időszavat ölel át, csaknem 120 esztendő. A misét az 1867-es koronázási ünnepségekre komponálta Liszt, s a bemutató után pár évvel már bekerült a templomi együttes repertoárjába. 1874-től egészen 1992-ig e szólamkottákból adták elő Liszt miséjét a Belvárosi templomban. Ez utóbbi évszám első pillantásra talán meglepő, azonban a Liszt-korabeli kottaanyag ilyen késői továbbélése, fennmaradása több okból is biztosítva volt.

Az egyik ok gyakorlati: bármily hihetetlen, de teljes nyomtatott zenekari szólamanyag — kutatásaim szerint — máig nem jelent meg a miséből, így kézenfekvő volt, hogy a kéziratot másolatot használták, amelyet kiváló minőségű papírra, jól olvasható, harmonikus kézírással készítettek.⁹ A másik ok történeti: a mise legkorábbi fennmaradt előadási dátuma a kottákon 1874. március 25-e (Gyümölcsoltó Boldogasszony főünnep), s a teljes zenekari szólamanyagot ugyanabban a hónapban, 1874 márciusában készítette a templomi kórus egyik tagja, Pajor Anna. A másolat minden bizonnyal erre az alkalomra készült.

Kiemelkedő előadást hallgathattak aznap a Belvárosi templom hívei: Liszt maga vezényelte ezen az ünnepi nagymisén *Magyar koronázási miséjét*.¹⁰ A zenekar tagjai a fent említett szólamkottákból játszottak, és az előadást megelőző próbákon ide jegyezték be Liszt instrukcióit. Az előadási bejegyzések megőrizték néhány hangszeres zenész nevét is: 1874. március 25-én a második fagott szólamot Kubat szólaltatta meg, míg a trombitások Stonavsky és Jesek voltak.

Össze két Liszt-mű korabeli kottája szerepel a (ma használatos) kottatárban: az Albach ferences páternek dedikált vegyeskari *Ave Maria* és férfikari *Pater noster* című motetta. (R. 496/b, egykori jelzetük a kottákon: 495–496, mai jelzetük: K 55.) Az Engeszer Mátyásnak dedikált *Férfikari mise* nyomtatott partitúrája és kézirat szólamkottái egykoron szintén a templomi kottatár részét képezték. A partitúra 2008-ban, a szólamkották 2009-ben bukkantak föl az antikvár piacon. A *Férfikari mise* kottaanyagának egykori jelzete (497) az előbb említett motetták számozását követi. (A Marton-Bajnai gyűjteményből származó kották megtekintésének lehetőségéért köszönettel tartozom Bősze Ádám zenetörténész-antikváriusnak, aki felhívta rájuk figyelmemet.)

⁸ A szólamkották rögzítettek néhány, Liszt életében végbement előadást: 1879. április 24-én a Ferencvárosi templomban szólalt meg a mise az uralkodói pár, I. Ferenc József és Erzsébet ezüst házasságkötési évfordulója alkalmából, 1880. március 28-án pedig a Belvárosi templomban adták elő (fagott II, klarinét II).

⁹ A miséből mindössze a *Benedictus* tétel zenekari szólamanyaga jelent meg 1877-ben Lipcsében, J. Schubert & Co. kiadónál. Vezető zenei együtteseink, templomi zenekaraink a mai napig kézirat másolatokból játszanak (többek között a Nemzeti Filharmonikus Zenekar, a Ventoscala Szimfonikus Zenekar és a budavári Koronázó (Mátyás) templom zenekara; ez utóbbi együttes néhány éve saját használatra elkészítette a zenekari szólamok anyagát számítógépes kottagrafikával is — Tardy László karnagy szíves közlése).

¹⁰ A közreműködők a korabeli zenei élet vezető együttesei és szólistái voltak: a Liszt-egylet, a Nemzeti Színház zenekara, valamint Benza Ida, Kauserné Gerster Berta, Kőszeghy Károly ének-művészek és Krancsevics Dragomir hegedűművész, ld. LEGÁNY: *i.m.* 21.

Liszt Ferenc Magyar koronázási miséjének kézírásos fagott II szólalkottája XIX. és XX. századi előadási bejegyzésekkel és a Liszt által vezényelt előadás dátumával (a másolói bejegyzés mellett jobbra, kék ceruzával).

Liszt igen elégedett volt az előadással. Aznap leveleiben így számolt be az eseményről Carolyne Sayn-Wittgenstein hercegnőnek:

Itteni [budapesti] nyilvános kötelezettségem ebben az évadban ma délelőtt ér véget, a Koronázási mise vezénylésével a városi plébánián. (...) A misét igen kielégítően adták elő.¹¹

¹¹ „Mes devoirs publics ici en cette saison se termineront ce matin par la direction de la Messe du couronnement à la Stadtpfarrei. (...) La Messe a été fort convenablement exécutée.” LA MARA (hrsg.): Franz Liszt's Briefe an die Fürstin Carolyne Sayn-Wittgenstein. Vierter Theil. Breitkopf & Härtel, Leipzig 1902. 64–65.

The image shows a page of handwritten musical notation for an organ. It consists of several systems of staves. The first system shows a melodic line with some markings like '7.' and '8.'. The second system is titled 'Graduale' and features a '4/2' time signature, with 'Allegro pomposo' and 'Ritard.' markings. The third system includes the text 'San da - le tu - um qui ex - ce -' and has some fingerings indicated above the notes. The fourth system continues the text 'san - da - le tu - um qui ex - ce -' and includes a 'ff' dynamic marking. The fifth system is marked with a large 'A.' and includes the text 'san - da - le tu - um qui ex - ce -' and a signature 'V.S.' at the end.

Liszt Ferenc Magyar koronázási miséjének kéziratot szólamkottája
a Belvárosi templom történeti kottatárából (Graduale — orgona szólam)

Említésre méltó még néhány érdekes előadási bejegyzés, melyek arról tanúskodnak, hogy a szólamkottákat nemcsak a templomi együttes használta a liturgikus szolgálat során, hanem —rendkívüli ünnepi előadások alkalmával—

más intézményeknek is kölcsönadták. 1892. június 8-án, I. Ferenc József császár és Erzsébet császárné magyar királyi párrá koronázásának negyedszázados jubileumán Erkel Sándor vezényelte a misét a budai helyőrségi templomban. 1939 májusában Párizsban a Párizsi Filharmonikus Zenekar is ezekből a szólamkottákból adta elő a Magyar koronázási misét. A kották rögzítették egy hanglemezfelvétel idejét is, amely 1960. július 8-a és 13-a között készült Ferencsik János vezényletével a mise bemutatójának eredeti helyszínén, a Budavári Nagybaldogasszony- (Mátyás) templomban.¹²

Összefoglalva megállapítható, hogy a Magyar koronázási mise fennmaradt szólamkottái számos új adattal gazdagítják a mise XIX–XX. századi előadástörténetét és kimagasló történeti értéküknek köszönhetően a Belvárosi templom régi kottatárának egyik legértékesebb tulajdonát képezik.

Liszt Ferenc „pesti temploma”, a nagy múltú Belvárosi templom Liszt szakrális művészetének legfontosabb hazai otthonaként máig hűségesen őrzi Liszt-től kapott örökségét, a templomhoz egykor számtalan szállal kötődő mester emlékét: immáron másfél évszázada ápolja egyházzenei műveit.

XVIII. évf. Budapest, 1912. április. 4. sz.

MAGYAR DAL

== KIADJA A „MAGYAR DALOSSZÖVETSÉG”. ==
MEGJELENIK HAVONKÉNT LEGALÁBB EGYSZER.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: KECSKEMÉT IV., KER. RÁKÓCZI-ÚT 26.	FELELŐS SZERKESZTŐ: BURDÁCS REZSŐ a M. D. Alkotók.	Cikkek, dalok, ének- és zeneművek, stb. a szerkesztőségnek küldendőek. Hirdetési díjak: a Magyar Dalosszövetség honlapján.
---	--	---

ENGESZER MÁTYÁS 1812–1912.

¹² A hanglemez (HCD 12148) a magyar Hungaroton és a német Gramofon cég közös felvétele.